

Promjenljive kratice

Prošlih su godina počele raditi samoupravne interesne zajednice. S obzirom na to da su jedan od osnovnih oblika udruživanja i razmjene rada, svakodnevno u našoj praksi čujemo ili pročitamo taj naziv. Nešto zbog štednje, nešto zbog komotnosti i ovde smo, kao što to često biva, smanjili broj jezičnih jedinica. Tako smo dobili nove kratice: SIZ, OSIZ, USIZ, koje su se pridružile ne tako davno stvorenim kraticama: OUR, OOUR, SOUR. Gotovo da nitko i ne upotrebljava puni naziv, u govoru i pismu češće su njihove zamjene u obliku kratica. Kako smo te nove kratice prihvatali kao pravopisne kategorije?

Prije svega, što je kratica. Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva Rikarda Simeona (MH, Zagreb, 1969) ima pod natuknicom kratica tri osnovna značenja: 1. skraćena riječ u pismu (izostavljanjem ili saставljanjem slova), tj. skraćeno, stegnuto pisanje riječi kojim se ona bilježi jednim ili s više slova, dok se druga izostavljaju; 2. skraćenica (u najširem smislu riječi); 3. znak skraćivanja.

Kratici se može jedna riječ izostavljanjem pojedinih dijelova: m (metar), sl. (slično), A (amper), t. (točka), sg. (singular), dem. (deminutiv), Zgb (Zagreb). Mjesto izostavljenog dijela najčešće se stavlja točka. Izuzetak su samo neke, a među njima redovito se kratice za mjerne jedinice pišu bez točke jer su takve prihvaćene kao internacionalne oznake. Zajedničko im je svima što se čitaju kao da i nisu kratice. To su u stvari samo grafičke kratice.

Ovaj nas put zanima kako se skraćuju složeni nazivi. Kratice složenih naziva nastaju trojako. Ako se uzmu samo početna slova, dobit ćemo tzv. slovne, inicijalne kratice (SKJ, SIV, JAZU, SSSR, SFRJ, VUS). Kad se uzmu početni slogovi nastaju slogovne kratice (NAMA, NOLIT, VUTEKS). Slogovne su kratice ušle u jezični sustav kao imenice, imaju rod, broj i akcent. Neke od tih kratica gotovo su izgubile vezu sa složenim nazivom koji zamjenjuju, npr. Binoza, Nolit, Nama. Koliko su se prihvatile kao nove riječi, vidi se i po tome što se pišu samo početnim velikim slovom. I treća bi grupa bile miješane kratice, koje nastaju uzimanjem i početnih slova i početnih slogova. To su kratice tipa TANJUG.

Da se vratimo na naš problem. Novonastale kratice SIZ, OSIZ, OUR itd. idu u inicijalne kratice. One nastaju od početnih slova složenog naziva. Slovne kratice u pismu mogu biti

- a) promjenljive
- b) nepromjenljive.

U Simenovu rječniku i u Pravopisu (MH-MS, 1961) još je i treća vrsta »katkad« promjenljiva, koja u stvari predstavlja kamen spoticanja. Tako Pravopis jedanput jednu te istu kraticu sklanja, a drugi put ne sklanja; npr. na str. 121. stoji »u VPŠ-u«, a osam stranica dalje (str. 129) ta se kratica nalazi među nepromjenljivima kraticama. Isto je i sa sličnim kraticama (SSSR, SAN, SAD), koje su katkad nepromjenljive, a katkad promjenljive. Zbog toga i lektor često zastane nad kraticom ne znajući da li da stavi pa-dežni nastavak ili da ga ne stavi.

Pravopisna pravila trebaju biti jednostavna, malobrojna i po mogućnosti bez izuzetaka da bismo ih lako usvajali i pravilno primjenjivali. Tada bismo svi bili pismeniji. Odbacimo, dakle, ono »katkad« i ostanimo pri podjeli inicijalnih kratica na promjenljive i nepromjenljive. Promjenljive će biti sve one koje imaju jedan ili više slogova i u kojih se redoslijed fonema ne protivi fonološkim ograničenjima hrvatskoga jezika. Dakle, nepromjenljive su: JNA, JŽ, SSSR, SRH, PTT, SKJ, AFŽ itd. Dva su načina njihova čitanja:

- neskráćeno (CK — Centralni komitet)
- prema abecednom nazivu slova (CK — Ce-ka); ove se u pismu ne sklanjaju, ali u govoru mogu biti promjenljive.

Kratice kao što su SIZ, OSIZ, USIZ, OUR sklanjat ćemo kao imenice muškoga roda. I kratica ZMORUR (Zakon o međusobnim odnosima radnika u udruženom radu) sklanja se. Riječ ima dva sloga, suglasnički završetak i suglasnički skup zm koji se može u hrvatskom jeziku ostvariti u inicijalnom položaju (npr. zmaj).

Prihvaćanjem ovoga jednostavnog pravila o sklanjanju slovnih kratica ne bismo dolazili u sumnju kada treba staviti pa-dežni nastavak.

I na kraju nešto o grafičkom obliku promjenljivih kratica. Budući da se sklanjaju kao i svaka druga imenica, ne bismo trebali odvajati crticom pa-dežni nastavak. Stoga predlažem da se leksički i gramatički morfem pišu zajedno: SKOJA, SIZovi, OURi. Velika slova u kratici čuvaju vezu s višečlanim nazivom kojega kratica zamjenjuje. Tako se prave i neke već prihvaćene kratice: ARj (Akademijin Rječnik), KRj (Kajkavski rječnik), ZbNŽO (Zbornik za narodni život i običaje).

Branka Tafra

Iz časopisa JEZIK, br. 3-4, 1975/76.